

Paweł Rams

STRESZCZENIE

Rozprawy doktorskiej: *Funkcjonowanie myśli Stanisława Brzozowskiego w Polsce Ludowej*

Praca poświęcona jest analizie interpretacji, jakim poddawana była myśl Stanisława Brzozowskiego w Polsce w latach 1945-1989. Jest to próba przyjrzenia się temu, w jaki sposób warunki społeczne, polityczne, kulturalne i naukowe wpływały na sposób czytania autora *Legandy Młodej Polski*. Tym samym rozprawa niniejsza ma nie jednego, ale dwóch bohaterów: Stanisława Brzozowskiego i Polską Rzeczpospolitą Ludową, przy czym interpretacje pierwszego z nich rozpatrywane są w ścisłym związku ze zmianami w historii drugiej. W pięciu rozdziałach opisane i scharakteryzowane zostały najważniejsze tendencje interpretacyjne badanego okresu.

W rozdziale pierwszym analizie poddane zostało pierwsze dziesięciolecie istnienia Polski Ludowej, a więc lata 1945-1955. Dekada ta rozpada się na dwa podokresy: pierwszy, zamykający się w latach 1945-1948 oraz drugi datowany od mniej więcej 1948 do 1955 roku. W pierwszym, tużpowojennym okresie, interpretacje myśli Stanisława Brzozowskiego ogniskują się wokół problemu rozliczania się z dziedzictwem Dwudziestolecia. Analiza tekstów takich autorów jak Stanisław Adamczewski, Janina Kulczycka-Saloni czy Kazimierz Koźniewski są potraktowane nie tylko jako rozrachunek z własną biografią intelektualną, długiem myślowym zaciągniętym u autora *Legandy Młodej Polski*, ale także jako wypowiedź przedstawicieli pokolenia naznaczonego doświadczeniem wojny. Naczelnym pytaniem, jakie wyłania się z kart analizowanych tekstów jest pytanie o to czy Brzozowski, do którego w Polsce międzywojennej przyznawali się zarówno komuniści jak i narodowcy, może być uznany za patrona powojennej lewicy i nowej Polski. Ważną kategorią analityczną jest doświadczenie historyczne warunkujące sposób lektury. Jako część owych dyskusji potraktowana zostaje wymiana zdań zamieszczonych na łamach „Nowin Literackich” mająca za temat oskarżenie autora *Płomieni* o współpracę z carską tajną policją. Większość części drugiej zajmuje dokładna analiza tekstu Pawła Hoffmana zatytułowanego *Legenda Stanisława Brzozowskiego z 1947 roku* będący

symbolicznym zamknięciem dyskusji aż do roku 1955 i usankcjonowaniem młodopolskiego krytyka jako autora reakcyjnego.

Rozdział drugi jest analizą prób powrotu do Brzozowskiego po okresie stalinowskiego milczenia. Autor rozprawy pokazuje, z jaką nieufnością z początku traktowano obietnice władzy dotyczące większej wolności w życiu kulturalnym i naukowym, co wiązało się z dość ostrożnym pisaniem o Brzozowskim tuż po 1956 roku. Mniej więcej do 1960 roku były to prace popularyzatorskie, przypominające sylwetkę autora *Płomieni* i jego filozofii. Centralnym punktem rozdziału jest analiza tekstu wydanego w 1961 roku Andrzeja Stawara zatytułowanego *O Brzozowskim*. Esej ten traktowany jest jako ważne wydarzenie z kilku powodów. Po pierwsze jego publikacja pokazuje, że klimat panujący wokół Brzozowskiego się zmienił i można było o nim swobodnie pisać, bez konieczności oskarżania o reakcjonizm. Po drugie jest to ważny głos autora, który przed wojną bardzo krytycznie odnosi się do dziedzictwa młodopolskiego krytyka, w 1961 roku zaś, po brutalnym wyrugowaniu go z dyskursu kulturalnego i naukowego, łagodzi swoją wcześniejszą ocenę. Chociaż Stawar pozostaje wierny większości swoich przedwojennych ocen, to stara się w mniej napastliwy sposób pisać o Brzozowskim, doceniając pewne aspekty jego myśli. W dalszej części analizie poddawane są różnorodne przejawy świadczące o powrocie Brzozowskiego, a są to: wznowienie powieści *Płomienie i Sam wśród ludzi*, dyskusje prasowe związane z ich wydaniem, kolejna fala polemik związanych z oskarżeniem o współpracę z ochroną, ukazywanie się tekstów wspomnieniowych osób znających Brzozowskiego bezpośrednio (m.in. jego córki Anny). W rozdziale tym opisuję również pierwsze naukowe próby analizy filozofii krytyka.

Rozdziały trzeci i czwarty poświęcone są analizie interpretacji, jakie powstawały w ramach środowiska Warszawskiej Szkoły Historii Idei, jej kontynuatorów i spadkobierców. Podstawową tezę części pierwszej, w której omawiane są prace Leszka Kołakowskiego, Krzysztofa Pomiana i Bronisława Baczki jest przekonanie, iż Stanisław Brzozowski staje się bliski tym autorom pod koniec lat sześćdziesiątych ze względu na podobieństwo intelektualne i tradycje myślowe. Więcej, to w Brzozowskim w pewnym momencie najlepiej ujawniają się najważniejsze problemy, z jakimi próbowali poradzić sobie tzw. rewizjoniści. Interpretacje trzech wymienionych filozofów można nazwać renesansem Brzozowskiego. Druga część rozdziału jest próbą określenia, jak wielką siłę oddziaływania miało środowisko Warszawskiej Szkoły Historii Idei. Poprzez analizę

tekstów pojawiających się w szóstym numerze „Twórczości” z 1966 oraz w książce *Wokół myśli Stanisława Brzozowskiego* próbuję pokazać jej wpływ nie tylko na pokolenie najmłodszych badaczy. Zajmując się bliżej kilkoma krytykami (m.in. Tomaszem Burkiem) staram się odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ miała ta formacja na polską humanistykę i oczywiście na czytanie Brzozowskiego. Osobne miejsce w zajmują dwie książki: Andrzeja Mencwela *Stanisław Brzozowski. Kształtowanie myśli krytycznej* i Andrzeja Walickiego *Stanisław Brzozowski – drogi myśli*. Obydwie prace ukazały się wprawdzie w drugiej połowie lat siedemdziesiątych są jednak pisane w duchu podejścia badawczego warszawskich historyków idei. Nie mogło być inaczej skoro Andrzej Walicki należał do jednego z najważniejszych przedstawicieli formacji, a omówiony został osobno ze względu na biograficzne i intelektualne różnice w stosunku do analizowanych wcześniej autorów. Andrzej Mencwel z kolei od lat studenckich pozostawał w tym kręgu wpływów i do dzisiaj posługuje się wieloma narzędziami wypracowanymi w ramach Szkoły. Obydwie książki traktuje jako najwybitniejsze realizacje założeń metodologicznych Warszawskiej Szkoły Historii Idei w analizie myśli Stanisława Brzozowskiego.

Rozdział piąty rozpoczyna autor od przedstawienia zmiany w nauce i kulturze, jaka miała miejsce po wydarzeniach 1968 roku. Główna teza rozdziału głosi, iż to niezwykle ważne wydarzenie w powojennej historii Polski miało również wpływ na sposoby lektury Brzozowskiego. Autorzy odchodzą od nacechowanego emocjonalnie języka, skłaniają się za to ku naukowym rozważaniom. Powodem jest nie tylko doświadczenie traumy marca, ale również zmiana pokoleniowa, jaka zachodzi wśród badaczy młodopolskiego filozofa. Autor analizuje kolejne pola interpretacyjne: religijne (ze szczególnym uwzględnieniem książki Bohdana Cywińskiego *Rodowody niepokornych*), historycznoliterackie, teoretycznoliterackie oraz filozoficzne, nie mieszczące się w tradycji Warszawskiej Szkoły Historii Idei. Analizie poddane zostają również dyskusje wokół wznowień dzieł Brzozowskiego, reprintów, wydania *Listów* w opracowaniu Mieczysława Sroki oraz ponowna dyskusja wokół domniemanej współpracy z ochroną. Autor stara się w miarę możliwości szczegółowo scharakteryzować owe pola interpretacyjne pokazując ich słabe i mocne strony, jednocześnie próbując z tych różnych fragmentów ułożyć obraz dyskursów obecnych w ostatnich dwóch dekadach Polski Ludowej w polu interpretacji myśli Brzozowskiego.

W Aneksie autor podejmuje ważny problem funkcjonowania myśli autora *Legendy Młodej Polski* w środowisku emigracyjnym. Uwagę poświęca tylko dwóm osobom: Czesławowi Miłoszowi i Józefowi Czapskiemu. Pytanie, jakie pada w tej części dotyczy tego czy i jak prace tych autorów wpłynęły na krajowe odczyna Brzozowskiego. Autor rozprawy bierze pod uwagę nie tylko fakt pojawienia się takich interpretacji, ale także bada, na ile miały one możliwość zaistnienia w kraju zwarzywszy na działanie cenzury.

SUMMARY

This work is dedicated to the analysis of interpretations to which Stanisław Brzozowski's thought was subject, in years 1945-1989 in Poland. It is an attempt to examine how social, political, cultural and scientific circumstances impacted the way of reading the author of *The Legend of Young Poland*. Thereby, this dissertation has not one, but two protagonists: Stanisław Brzozowski and Polish People's Republic, wherein interpretations of the first are considered in close connection with changes to the latter. In five chapters of this dissertation, the most important interpretation tendencies of the discussed period were described and characterised.

In Chapter one the first decade of existence of Polish People's Republic, therefore years 1945-1955, was analysed. This decade is divided into two periods: the first, years 1945-1948, and the second dated between approximately 1948 and 1955. In the first, immediate post-war period, interpretation of Stanisław Brzozowski's thought focused around the problem of settling the legacy of twenty years of the inter-war period. The text analysis of such authors as Stanisław Adamczewski, Janina Kulczycka-Saloni or Kazimierz Koźniewski are treated not only as reckoning with own intellectual biography, a thinking debt, incurred to the author of *The Legend of Young Poland*, but also as a statement of representatives of the generation impacted by the experience of war. The main inquiry, that emerges from pages of analysed texts is the question as to whether Brzozowski, whom in inter-war Poland professed both communists and nationalists, can be recognised as a patron of post-war left and new Poland. The important analytical category here is historic experience, that determines the way of reading. An exchange of opinions published on the pages of "Literary News" and orbiting around accusing the author of *The Flames's* of cooperation with Tsar's secret police is viewed as part of that discussion. In the second section, a text of Paweł Hoffman *The Legend of Stanisław Brzozowski* from 1947, being a symbolic end of the discussion until 1955 and sanctioning the Young Poland critic as a reactionary author, is a subject of thorough analysis.

The Chapter two analyses attempts at returning to Brzozowski after the period of Stalinist silence. The author of the dissertation demonstrates the mistrust with which the promises by the authorities on greater freedoms in cultural and scholarly lives, was treated, what then resulted in quite cautious writing about Brzozowski right

after 1956. Approximately until 1960, those were popularising works, that reminded the profile of the author of *The Flames* and his philosophy. The central point of the chapter is the analysis of a text published in 1961 by Andrzej Stawar, entitled *On Brzozowski*. This essay is treated as an important event for several reasons. First of all, its publication shows that the atmosphere around Brzozowski had changed and it was again possible to freely write about him, without the necessity to accuse him of reaction. Secondly, it is an important voice of the author who, before war, very critically referred to the legacy of the Young Poland critic, whereas in 1961, after his brutal elimination from cultural and scientific discourse, lessened his former judgement. Although Stawar remained faithful to the majority of his pre-war opinions, he tried to write about Brzozowski in a less aggressive manner, appreciating certain aspects of his thought. In the subsequent part, subjected to analysis are various symptoms indicating Brzozowski's return, and these are: revival of the novel *The Flames* and *Alone Among Men*, press discussions on their publication, another wave of arguments related to the accusation of cooperation with the Okhrana, publications of memoir texts by people who knew Brzozowski directly (i. a. his daughter Anna). In this chapter I also describe the first scholarly attempts at analysing the critic's philosophy.

Chapter three and four are dedicated to the analysis of interpretations, that emerged within the environment of the Warsaw School of the History of Ideas, its successors and heirs. The fundamental thesis of the first part, in which are discussed works of Leszek Kołakowski, Krzysztof Pomian and Bronisław Baczko, is a conviction that Stanisław Brzozowski became close to these authors in late 1960s, due to their intellectual similarity and traditions of thought. Moreover, in Brzozowski himself manifest at one point the most important problems, that the so-called revisionists faced. Interpretations of the three mentioned philosophers could be described as the renaissance of Brzozowski. The second part of the chapter is an attempt at determining how big of an impact the environment of the Warsaw School of the History of Ideas had. Through the analysis of texts published in the sixth number of "Creation" from 1966 and in the book *Around the Thought of Stanisław Brzozowski* I try to demonstrate its impact not only on the generation of the youngest scholars. By closely examining a few critics (i.a. Tomasz Burek) I try to answer the question as to what influence this formation had on Polish humanities and certainly, on reading Brzozowski. A separate place in this chapter is occupied by two books: *Stanisław Brzozowski. Shaping of the Critical Thought* by Andrzej Mencwel and *Stanisław*

Brzozowski – Routes of the Thought by Andrzej Walicki. Both works were published in 1970s, yet were written in the spirit of scholarly approach of Warsaw's historians of ideas. It could not be any other way, since Andrzej Walicki was one of the most important representatives of the formation, but was discussed separately, due to biographical and intellectual differences in approach towards the formerly analysed authors. Andrzej Mencwel, on the other hand, has remained in this circle of influence since his studies and until today has used multiple tools he had worked out within the School. Both books are treated as the most extraordinary implementation of methodological premises of the Warsaw School of the History of Ideas in analysing of Stanisław Brzozowski's thought.

The author commences Chapter five by discussing a change to science and culture that took place after the events of 1968. The main premise of the chapter is that this uniquely important event of the post-war history of Poland also impacted the way of reading Brzozowski. Authors leave the emotional language behind and lean towards academic discourse. The reason for this is not only the experience of trauma related to March 1968, but also a generational shift, that happened among researchers of the Young Poland philosopher. The author analyses further interpretation fields: religious (especially considering a book by Bohdan Cywiński, entitled *Lineages of the Rebels*), historical-literary, theoretical-literary and philosophical, which do not belong in the tradition of the Warsaw School of the History of Ideas. Discussions about the revival of Brzozowski's works, reprints, publication of *Letters* edited by Mieczysław Sroka and a renewed discussion on the alleged cooperation with the Okhrana, are also subject of analysis. The author tries, where possible, to specifically characterise those fields of interpretation, by demonstrating their strengths and weaknesses, simultaneously attempting at composing, out of those various fragments, a picture of discourses present in the last two decades of the People's Republic of Poland in the field of interpretation of Brzozowski's thought.

In the Appendix the author engages with the important problem of functioning of the thought of *The Legend of Young Poland's* author in the immigration environment. He pays attention to only two people: Czesław Miłosz and Józef Czapski. The question, that is posed in this part, pertains to if and how works of these authors influenced the domestic readings of Brzozowski. Not only does the author of the dissertation take into account the fact of emergence of such interpretations, but also

examines to what extent they could exist altogether in the country, given then censorship.